

Книжки

У мене вдома була повага до книжок. Всюди їх було повно: в шафах — то ті, що ще хтось читає часом або слине палець і шморгає туди-сюди. В тумбочках — то зі школи: потріпані і розшарпані, але ще рік-два можна буде за ними вчитися, поки ще букви видно. В диванах лежали ті, що вже на пенсії: прочитані або нецікаві, які сьогодні там, а вже завтра ними в кухні розпалюють по сторінці, або висять в туалеті на цвяшку. Нагорі в мішках були ті, що палити — то про ту наволоч — лєніна і власть совєтов. Вони йшли точно у вогонь і навіть не мали права бути в туалеті — тільки спалити.

«Кобзар» стояв за шклом в кредансі лицем до кімнати, щоб всі виділи, що в нас є! Посередині книжки з кружечка дивився Шевченко. Вуса були великі, грубі і розтелехмані, я навіть малим думав, що він в писку тримає кудлатого щура. Біблія стояла відразу коло «Кобзаря» — чорна вся, грубезна, незрозуміла, моторошна... Ніхто, напевно, в мене вдома її до кінця не прочитав. Я пробував — половини не розумів і десь на третій хвилині засинав — заколисувала вона мене... Тому прочитав сторінок п'ять, а решту слухав в церкві від ксьондза.

Дід і бабця не залишили ніяких книжок після себе — вони, напевно, і не читали ніколи. Не мали часу. Родилися в 20-х роках минулого століття, а там часи були воєнні, тяжкі, бідні, та й книжки дорогі були тоді, і купити не було

де. Було кілька тих книжок на все село, і то в ксьондза та й у вчительки.

А нє, брешу! Була одна книжка... Не знаю, де взявся, але був у нас «Альманах» 1918 року випуску. Миші йому позаокруглювали кутики, бо лежав довгі роки, схований десь під стріхою від совєцкої власті. Жовті сторінки були тонкі, трошки прозорі і смерділи стухлим папером. На деяких були масні плями — то пальцями хтось їв сало і перевертав їх. Майже на кожній сторінці були підкреслені олівцем важливі події, наприклад: «Молода матка почала червити 25 травня». Малюнки були рисочками намальовані, як на доларах... На обкладинці вже не було знаку від назви і малюнка, який сто років тому прикрашав «Альманах».

Він був дуже цікавий... На перших сторінках була реклама будівельних магазинів в Лємберґу. Потім купа всяких гуртівень і магазинів, де продавали все — від тканин до велосипедів дамських і хлопських, годинників на ланцюжках і ремінчиках, рукавиць шкіряних і в'язаних, медикаментів, чобіт, сумок, пальт, санок, відер, солі, поташу...

Далі були вірші поетів, оповідання для дорослих і казки дітям. І це все розбавлялося цінними порадами від фахівців. Як вибрати добру корову по рогах і вим'ї. Як помацати попід живіт кролицю, щоб взнати, чи вона кітна. Як зробити справжню кутю на Святий вечір. Як доїти правильно козу — ззаду чи збоку. Як пошити сорочку — розміри і лекала, кольори і фасони. Як підкувати коня вохналями, щоб не зачепити живої тканини. Які розміри домовини, і як її зробити на власному господарстві. Як почистити рушницю після полювання, щоб не заржавіла. Як перекрити сніпками хату і як прив'язувати перевеслами до лат. Як вичинити шкіру вівці і пошити з неї гуньку. Як поклепати косу, щоб легше косити... Там були вписані всі премудрості для людей того часу, щоб полегшити життя: поради, розміри, побажання, настанови, рецепти...

Одна була книжка в баби і діда...

Тато з мамою народилися в 50-ті. Через кілька років після війни. То вже книжок було більше. Був спокій і мир. Дітей понароджувалося післявоєнних, як з переляку. Просто народжували і тішилися, щоб забути ту страшну війну, яка більше ніколи не має повторитися. Найстрашніше в світі минуло. І більше ніколи. Тому жити, любити, народжувати.

Освіта почалася якась. Школи будували і відбудовували. Підручниками забезпечували всіх. В піонери приймали, присяги говорили, галстуки на карку в'язали. Комсомольцям значки давали червоні з прапором. В інститути діти поступали по всій країні. Без блатів і грошей! Мудрий — в столиці вчися. Не дуже — просто поступай і вчися. Дурний — навчать паркет класти і стіни штукатурити.

Мама закінчила факультет іноземних мов у Львові, тому в нас було ще й багато книжок німецькою. В таких тканинних палітурках з німецькими буквами. Шрифтами малюсінькими і такими кострубатими. Словники були в нас з тисячами слів, граматика з таблицями дивними і відмінками розмаїтими, правописи, які не хочеш, художні книжки різних калібрів...

Тато був трактористом, тому всю літературу по тракторах він тримав в голові. Не читав ніколи. Газету хіба, де була програма передач на тиждень. Там ручкою ми всі обводили: хто кіно, хто мультфільми, хто програму «Врємя»...

Виписували на пошті ще й газети і журнали, щоб і читати, і в туалеті має бути, ну, бо чим інакше? А так подер на половинки, пошурав в руках, щоб м'якше, і маєш подвійну користь — читати й обтирати...

А тепер ми маємо книжок стільки, що вже й не хочеться їх. Вони лежать в магазинах тисячами, заманюють кольорами яскравими і малюнками. Але припадають пилюкою і чекають на нас. Сила-силенна зараз книжок всюди! Просто купуй і читай... вибирай, розвивайся, колекціонуй... І гроші є, і книжок купа... не читають, минають. Телефони мають... А мали би, як тоді дід з бабою, один «Альманах» — вичитали би його до дзюр.

Та й я написав поки що третю книжку... Написав, щоб читали українською. Щоб думали нею, щоб говорили нею, щоб використовували її всюди. Щоб згадували, як було колись, щоб не забули, щоб пам'ятали, щоб перечитували і переказували, бо тих, хто пам'ятає, — багато, тих, хто пише, — мало...

Може, колись, десь через сто років, хтось візьме ту мою паперову книжку з жовтими сторінками, з підкресленими важливими рядками і моїми висловами, перегорне, подивиться, понюхає протухлі сторінки і посміхнеться: «Автор Ковцун Володимир... Мій прадід... Хм, дивно колись жили ті люди... Воювали, билися, виборювали... Тяжкі часи були тоді... А він ще й мав час, помежи то всьо, книжки писати».

Марко

Відколи пам'ятаю, в мене в селі посеред цвинтаря стояли самотніми кам'яними пеньками хрести. Не ті шліфовані, що блищать житомирським гранітом, з квіточками, віночками, свічечками, плотиками, а інші: мовчазні, тесані зубилом з сірого каменю, оброслі мохом, зігнуті, як бабці на Службі Божій. Вони стирчали із землі в різні боки, і я малим собі уявляв, що колись давно-давно якийсь велетень їх тут посадив, як цибулю на грядці... А вони так собі і лишилися, ніби страшні, темні, мовчазні вартові забуття. На деяких ще можна було розібрати рік — 1812, 1795, 1883... А на інших взагалі вже й не видно було, що написано на тому рапатому старовинному камені. Ну, а якщо прочитав, то й що з того? Просто якесь забуте богом ім'я на латині чи українською, рік народження, рік смерті. І ніякої фотографії, ніякого обличчя, ніякої історії... Просто народилася людина і померла через 85 років... А як прожила вона їх?

Давновічно ніхто не приходить до тих хрестів. Забуті стали, вросли по пояс, облуплені і надщерблені стоять, ніби пам'ять часів, з яких не залишилося нічого. Мине ще трохи часу, вони позалізають повністю в землю, як цвяхи в трухляву дошку, і знаку не залишиться... Забудеться і пісня «Вічная пам'ять» про того, хто лежить під хрестом.

Я часом думаю: а як взнати, хто там лежить? Як заглянути на сто, двісті років в минуле? Та ніяк. Я бачив, що є в церкві якісь старовинні журнали, де записували, хто,

коли народився і коли помер. Відкриваєш напівсперхлі сторінки величезного зошита, а там якийсь дяк писав каліграфічними закарлючками букви, від краси яких неможливо відірватися... Кожна літера, виведена гусячим пером, народжувалася повільно, зосереджено, ніби з молитви, а закарлючки літер були не просто прикрасами, а візерунками душі. А якої краси були великі літери: ніби буква обвивалася лозою винограду, завитками хмелю і спіральками равликового панцира... Тепер так не пишуть, померло те письмо з тими дяками... Тепер клавіші замінили перо, а шрифт — серце. І тільки в старих церковних книгах, що пахнуть воском, вологим деревом і стухлою тканиною, ще можна побачити втрачену нами красу і зловити себе на думці, що колись не писали, а малювали слова душею...

Читаєш про якогось Марка... Хто то такий? Де жив? Що робив? Де в селі була його хата? Не знати нічого... Всі свідки, які пам'ятали того Марка, давно повмирали, не залишивши після себе нічого... Лише старезний, зігнутий до самої землі хрест з датою.

Там, де стояла хата Марка, — давно чийсь город, на тому місці щороку виорюють черепки глечиків, глину й австрійські крейцери... То був ще той доісторичний, дофотографічний час, коли не було ні знимок, ні записів, ні інтернету, — тільки життя. Люди орали кіньми спини полям, сіяли на них пшеницю-шерсть, женилися собі, народжували дітей зграями, бавили внуків на сонці і траві, плакали на весіллях, співали на похоронах... І все це зникло, як дим з комина в мороз, — рівненько догори і без сліду... Лишилися тільки кам'яні хрести і тиша.

Дід Марко був, певно, одним із найстарших в селі. Високий, моцний, з величезними руками, які такими зробилися від праці. Він досвіта сидів на бомбетлі і дивився по хаті... Надворі вже було видно, бо через маленьке хатнє віконце хрестиком на підлозі сидів ранок. З хліва верещав когут,

ревіла корова. П'єц ще зберігав тепло вчорашнього вечора, і в повітрі стояв густий, заспокійливий запах диму, сушених трав, теплого молока і попелу з патиків. Той запах був, ніби частиною дому, точно так, як вишиті рушники на вобразах, як бальки на стелі, як тепла глиняна підлога...

Баба Вольга вигортала шуфелькою з кухні попіл в путню. Він падав і робив хмарку з порохів, які присипали сивим кольором підлогу. Її руки були натруджені, але лагідні, вона працювала тихенько, щоб не розбудити онуків, що спали на теплому припічку, накриті високою периною, що пахла димом, потом і гусячим пухом. Баба Оля будилася ранесенько, ще до півнів, щоб встигнути помолитися на вервичці, де шепотіла то «Богородицю, то «Отче наш» так, що всі через сон то чули, того і знали ті молитви напам'ять.

Хата діда Марка стояла на березі річки в Гниличках, зверху на горбі, звідки було видно вранішній туман, що стелився по траві, мов біла вата, обіймаючи землю. Стріха була з житньої соломи, стіни — з глини і трохи з дерева, а на жовтій глиняній підлозі лежали домоткані хідники. В сінях стояли старі, предковічні жорна, на яких ще, певно, молов Ной. В кутку стояла діжка для тіста, загласкана зсередини до дзеркала, а коло неї дерев'яна скриня, повна тканого полотна, кожухів і сорочок. Звідти пахло нафталіном від молі, тютюном і полином від мишей. На стінах висіли образи в рушниках, а над ліжком — хрест, чорний такий, простий, який лишився від діда, погризений шашелем, як решето.

Дід Марко вдягнув чисту полотняну сорочку, запрану на райбачці до тоненького, підперезався два рази крайкою, натягнув полотняні штани, ремінні чоботи і вийшов на подвір'я в росу. Світанок розливався по небу рожевим і золотим світлом, ніби хтось розчинив у воді пучку марганцівки. Подвір'я було просторе, як і душа господаря: хлів на худобу, стодола на сіна і соломи, комора на муку і зерно. Колодязь був копаний посередині, в ньому скрипіла корба, але ніхто

її не змащував, щоб було чути, що хтось черпає воду старою, шліфованою до блиску путнею, що телембалася, ніби на срібному ланцюгу, який витерся від роботи. З подвір'я було видно став, який обріс кривундяками-вербами, лепехами і м'ятою, яка роздавала запахи на всі боки...

Дід Марко ніс оберемок смачного сіна корові Зірці, щоб закропилася перед пасовищем і можна було її спокійно видоїти... Викрутив два відра води, напоїв, а баба прийшла зі скіпчиком, щоб доїти... На порозі сидів кіт і витріщався, як доїться, бо розумів, що зараз буде сніданок. Молоком поснідав кіт, пес і дід Марко, який намастив скибку сірого домашнього хліба медом. І так перекусив...

Після сніданку дід запряг коня в дерев'яний віз і повіз до млина петлювати п'ять мішків пшениці. Їхати було недалеко — просто скотитися надолину і відразу з лівого боку був млин, який крутився колесом від річки. На дорозі вже стояло в черзі пару возів із сусідніх сіл, обдерті їздові щось собі балакали, сміялися і пакали смердячий тютюн. Коні фиркали, запихали голови в сакельні і хрумали ячмінь. Марко знав всіх, привітався, і пішло-поїхало: як там, шо там, де, куда, скільки і звідки... Фіри під'їжджали, ставали в чергу, всі ходили, носили, засипали, черпали, грузили — не млин зробився, а вулик... Дідові Маркові помогли занести і засипати пшеницю в ківш, мельник переключив ручкою затулу, і зерно водоспадом посипалося на вальця. На ящиках писало римськими цифрами: I сорт, II сорт і вищий. Дід підставив потріскану від роботи долоню під струмок муки — вона була ще теплою і лягала м'яко, як пух. Біла, з майже непомітним кремовим відтінком, вона не просто сипалася — вона текла, як шовк, як туман, що сповзає над ранком з горбів.

В млині було сиво від порохів з муки, яка просочувалася десь з тріщин старих коробів, по яких сунулися черпачки, і в тому легкому серпанку пахло полем, сіном, сонцем